

Устойчивост в туризма

Михаела Миткова Христова

Tourism Sustainability

Mihaela Mitkova Hristova

Abstract

The meaning of “sustainable tourism” and “eco-tourism” is presented after a brief review of sustainability concept. The differences of both tourism types are analyzed shortly. Based on that, examples from the practice are presented for sustainable tourism. Some principles related to tourism sustainability are defined as factors for its development.

Keywords: sustainability, concept of sustainability, tourism, sustainable tourism

JEL Code: M3, Z32

Въведение

През последните няколко десетилетия туризмът претърпя сериозен растеж и се превърна в един от най-бързо развиващите се сектори на икономиката в света. Тази динамика превърна туризма в ключов двигател за социално-икономическото развитие на много държави по света. Развитието на туристическата дейност се отразява все повече и повече на различните места по света. Тази промяна, в зависимост от това как се управлява този сектор, може да бъде положителна или отрицателна. Идеята е да се сведат до минимум негативните последици. Този стремеж ангажира заинтересованите страни в сектора с концепцията за устойчиво развитие на туризма. През последните години терминът „устойчивост“ се използва в комбинация с развитие, икономика и други, но все повече и с туризъм. Туристи (особено от по-развитите страни) са все по-загрижени как харчат парите си и дали това са „устойчиви“ начинания. Ето защо целта на този доклад е да се представят някои аспекти на устойчивия туризъм и да се изведат и коментират добри практики в посочената област.

1. Значение и роля на туризма в българската икономика

Туризмът е ключов сектор в българската икономика. През 2016 г. той формира 12.8% от БВП (6.6 млрд.US\$ или 6.2 млрд. евро) и осигурява общо 362 900 работни места.¹ Туризмът у нас, както и в останалите страни от Европа и света, се развива в среда на висока младежка безработица, застаряване на населението, активни миграционни процеси, неблагоприятни промени в климата, засилен натиск върху околната среда и други негативни фактори, които влияят пряко и върху състоянието на туристическите ресурси и развитието на туристическата индустрия. Затова създаването на политики за управление на устойчивото развитие на туризма (в т.ч. стратегическо планиране, реализация, мониторинг и контрол) са сред най-големите предизвикателства пред българското Министерство на туризма. През януари Световната организация по туризъм (СОТ) обяви на официална церемония в Мадрид 2017-а за „Международна година на устойчивия туризъм за развитие“ по решение на Генералната асамблея на ООН.² Инициативата е насочена към промяна на политиките, бизнес практиките и потребителските навици, които да формират устойчиво развитие на туризма. Ролята на туризма ще бъде насърчавана и популяризирана в няколко основни сфери

¹ WTTC, Data Gateway, Bulgaria, 2016

² <http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/mezhdunarodna-turisticheska-politika/2017-mezhdunarodna-godina-na-ustoychiviya-turizum-za>

- приобщаващ и устойчив икономически растеж; социално включване, заетост и намаляване на бедността; ефективно използване на ресурсите, опазване на околната среда и борба с климатичните промени; културни ценности, многообразие и културно наследство; взаимно разбиране, мир и сигурност. Данни показват, че България е сред най-активните партньори на СOT. Икономическия, социално-икономическия и научно-техническия прогрес доведе до извънредно бързо развитие на туризма (Беседин, 2013).

От една страна туризмът има изключителен икономически принос – той е един от най-значимите източници на приходи и работни места. Същевременно туризмът е много сложна индустрия, включваща множество заинтересовани страни (понякога с противоположни интереси) изискваща значително количество ресурси. Като такъв, туризмът може да има много различни влияния според начина, по който дейностите се извършват. Когато е правилно управляван туризмът може да има положителна роля в социалното, културното, икономическото, природното и политическото развитие на дестинацията и в този вид представлява важна възможност за развитие за много страни и общности. В обратния случай безконтролното развитие на туризма може да доведе до много вредни влияния върху природните ресурси, моделите на потребление, замърсяването и обществените структури. Нуждата от устойчивост, планиране и управление е наложителна за оцеляването на индустрията като цяло. Поради тази причина в настоящия доклад се обръща по-специално внимание на понятията „устойчивост“ и „устойчив туризъм“.

Различните сфери на човешкото познание акцентират върху различни особености на термина „устойчивост“ и „устойчиво развитие“ на туризма. Устойчивостта засяга всички нива на обществено развитие – местно, регионално, национално и глобално. Тя е въпрос на ценностен избор и балансирано планиране. По тази причина никак не е случайно, че днес думата „устойчивост“ се среща в най-различни словосъчетания от най-разнообразни сфери на науката и практиката, например: „устойчиви политики“, „устойчиви градове и региони“, „устойчиви сгради“, „устойчиво земеделие“, „устойчив транспорт“, „устойчив туризъм“, „устойчиво образование“ (Велковска, 2014). За целите на този доклад се разглежда устойчивостта по-конкретно в туризма. Устойчиво развитие на туризма е концепция, осигуряваща дългосрочно на поколенията допустимо антропогенно натоварване върху туристическите ресурси, тяхната жизнеспособност, развитие и икономическа рентабилност (Беседин, 2013). Според Световната организация по туризъм към UNWTO устойчивото развитие на туризма и управленските практики са приложими във всички форми на туризъм, включително масовия туризъм и различни сегменти от нишовия туризъм. Принципите на устойчивостта се отнасят до екологичните, икономическите и социално-културните аспекти на развитието на туризма и трябва да се постигне подходящ баланс между тези три измерения, за да се гарантира неговата дългосрочна устойчивост.³

Участниците в туристическия процес следва да се стремят да опазват околната среда и ресурсите на държавата, за да осигурят един устойчив икономически растеж. Приоритетни области в туризма, като се отчита принципът за устойчивото развитие трябва да бъдат опазването и възстановяването на околната среда: минимизиране на отпадъците, привличане на персонал, клиенти и обществото към екологични проблеми.

Авторът на този доклад смята, че разглеждането на икономически, социални, културни критерии и опазване на околната среда следва да бъде неразделна част от всички управленски решения в областта на туризма.

2. Устойчивост в туризма

Специалисти смятат, че индустрията в областта на туризма трябва да бъде включена в устойчивото развитие, защото това е „ресурсна индустрия“, която зависи от наследството на природата и обществото (Murphy, 1985). През последните 20 години туризмът се превърна

³ <http://sdt.unwto.org/content/about-us-5>

в основна част от концепцията за устойчиво развитие, което се вземе предвид мащаба и темпа на разширяване на индустрията; екологичното, икономическото, социалното и културното въздействие на туризма. Може да се твърди, че концепцията за устойчив туризъм се заражда поради отрицателното въздействие на масовия туризъм и последвалото раждане на "зелен туризъм" (Swarbrooke, 1999).

Wight (1997) смята, че туризмът, който е свързан с устойчивото развитие е разработен така, че характерът, мащабът, местоположението и начинът на развитие са подходящи и устойчиви във времето и където способността на околната среда да подкрепя други дейности и процеси не е нарушена, тъй като не е възможно туризмът да бъде изолиран от останалите ресурсни дейности. В основата на устойчивия туризъм са имплицитни ценности, свързани със стремежа към интегриране на икономически, социални и културни цели.

В специализираната литература има множество дефиниции за устойчивост и устойчиво развитие (Butler, 1999; Page & Dowling, 2002). Световната организация по туризъм (WTO, 2001) предлага следното определение за устойчиво развитие. Устойчивото развитие на туризма отговаря на нуждите на настоящите туристи и региони, като същевременно защитава и подобрява възможностите за бъдещето. Управлението на всички ресурси би следвало да бъде по такъв начин, че икономическите, социалните и естетическите нужди да бъдат изпълнени, като същевременно се запази културната цялост, биологичното разнообразие и системите за подпомагане на живота“. Prosser (1994) обобщава четири сили на социална промяна, които поставят началото на устойчивостта в туризма: неудовлетвореност от съществуващите продукти; нарастваща екологична осведоменост и културна чувствителност; реализирането по целеви региони на ценните ресурси, които те притежават, както и промяната на нагласите на предприемачите и туроператорите. Други автори (Bramwell, Lane, 1993) смятат, че устойчивостта е средство за справяне с негативните последици от туризма, както и поддържането на дългосрочна жизнеспособност. Те разглеждат устойчивостта като положителен подход, целящ да намалени напрежението и конфликтите, създадени от сложните взаимодействия между туристическата индустрия, туристите, околната среда и приемащите общности, така че дългосрочният капацитет и качеството на природните и човешките ресурси могат да бъдат съхранени.

След като са разгледани различни мнения и дискусии по отношение на същността за устойчивостта в туризма и нейните компоненти, е видно, че устойчивото развитие е сложна и многоизмерна концепция и че туризмът, като компонент на този процес, отразява това разнообразие. Могат да бъдат разграничени седем основни измерения, които са в рамките на общите разбирания за устойчиво развитие на туризма. Те включват в себе си общата многоизмерност и интердисциплинарни интереси. Според Porter (1991) първото измерение се свързва с необходимостта от управление на ресурсите, т.е ресурсите са все по-ограничени и те се нуждаят от правилно управление. Второ, подобно управление би следвало да потвърди, че туризмът е икономическа дейност, която трябва да е в състояние да постига успехи, за да оцелява и да бъде извлечена полза за обществото. Третото измерение посочва необходимостта от изпълнение на социални задължения. Има се предвид равенство между хората, уважение към обичаите и начина на живот на другите поколения. Основен компонент на околната среда и културата е тяхната естетическа привлекателност. Въпреки, че фокусът често е бил върху международните отличителни белези, естетиката и качествата на обичайните градски пейзажи и общите пейзажи не трябва да бъдат пренебрегвани. Оттук може да се направи заключение, че в всички споменати по-горе потребности трябва да бъдат разгледани в рамките на екологичните параметри за поддържане както на околната, така и на социалната среда.

Често устойчив туризъм се разглежда като синоним на „еко“, „зелен“ или в хармония с природата. Така например дадена туристическа атракция или дестинация може да бъде „зелена“, но не и устойчива. Според автора на този доклад когато става дума за устойчивост, всъщност съществуват три „стълба“, които трябва да се вземат предвид – екологичен, икономически и социално-културен. Туризмът трябва да развива и в трите области, за да се счита наистина за устойчив. Следователно може да се твърди, че устойчивият туризъм не е вид туризъм, а начин на развитие на всички останали видове. Истината е, че всеки вид туризъм (дори екотуризма) би могъл да се развива неустойчиво. Ако например се разработи еко-маршрут, посветен на местен рядък или ендемичен вид цвете, птица, животно и той води до местообитанието на този вид, то в даден момент може да се окаже, че този туризъм носи повече поражения, отколкото ползи за природата и населението⁴. Трите стълба на устойчивия туризъм са икономическа устойчивост, опазване на околната среда и социална и културна устойчивост. Много често когато се мисли за устойчивост, не се взема предвид икономиката, но тя е основен ключ към създаването на устойчив туризъм. Икономическа устойчивост в туризма означава намаляване на изтичането на средства извън туристическата област и задържане на финансовите приходи в общността. Така например ако хотел, дружество или собственост, което се управлява от чужда фирма или компания, по всяка вероятност няма да допринесе много за местната икономика. Това може да се твърди, че не е устойчива практика.

Общността трябва не само да участва в туристическите дейности, продукти и услуги, но и да споделя финансовите ползи от тях. Околната среда е изключително важна за развитието на туризма. И двете среди – природната среда (като плажове, гори, водни пътища) и градската среда (като исторически сгради и руини), трябва да бъдат съхранени, за да бъде даден вид туризъм устойчив. Устойчивост на околната среда означава ресурсите в даден район (какви то и да са те – ландшафт, вода, земята и дива природа) да бъдат запазени за ползване от бъдещите поколения. Това е много повече от просто „зелено“. Когато дадена зона започва да се посещава от туристи, там неизбежно се забелязват социални и културни влияния на туристи върху местната общност. Социална и културна устойчивост означава опит за намаляване на отрицателното влияние и се фокусира върху по-положителни аспекти, като например насърчаване на културния обмен и съхраняване на местните традиции. Това обикновено може да се постигне чрез обучение на местните жители, които участват в туристическата индустрия. Когато местните хора и общност са активни участници в туристическите дейности посетителите получават по-истинско преживяване, а местните жители са по-склонни да възприемат туризма в положителна светлина.

Планирането в екотуризма е основано на ограничените ресурси. При това възможностите за екотуризъм ще се загубят, ако общините допуснат капацитетът на средата да превиши или ако биоразнообразието и физическото присъствие са изменени изцяло. Следователно най-важната черта на екотуризма е устойчивост и устойчивото развитие. Ето затова, може да се твърди, че екотуризмът е вид устойчив туризъм. Butler (1991) определя устойчивия туризъм като: “форма на туризъм, която подкрепя екологичното равновесие” и предлага работна дефиниция за устойчиво развитие и усъвършенства в област (община, природна среда) през определен период от време и който не причинява вреди или не изменя природната среда.”

Световната организация по туризъм (WTO, 2018) дефинира устойчивият туризъм като „Туризъм, който взема предвид настоящото и бъдещото си влияние над икономиката, обществото и околната среда и задоволява нуждите на посетителите, индустрията, природата

⁴ <http://blog.prozrachniplanini.org/>

и приемните общности." Съответно устойчивият туризъм трябва: (1) да използва по оптимален начин природните ресурси, които представляват ключов елемент в туристическото развитие, поддържайки жизненоважни екологични процеси и подпомагайки закрилата на природното наследство и биологичното разнообразие; (2) да уважава социалната и културна автентичност на приемната общност (3) да предпазва тяхното материално и живо културно наследство и традиционни ценности и (4) да допринася за разбиране и толерантност между различните култури. В тази връзка може да се твърди, че екотуризмът може и трябва да се превърне в един от ключовите сектори за просперитет на населението в различните региони на България. Екотуризмът се основава на една от най-хуманните концепции за развитието на света, който ни заобикаля, а именно устойчиво развитие. Като един от най-бързо развиващите се сектори в света, тази форма на устойчив туризъм е международно призната като реална възможност за икономическо развитие на природните райони в партньорство с институциите на природозащитата. Въпреки, че често в практиката устойчивият туризъм се асоциира с екотуризма, всички твърдения свързани с екотуризма дават основание да се твърди, че екотуризмът всъщност е само един от аспектите на устойчивото развитие на туризма.

В тази връзка по отношение на устойчивия туризъм като се вземат предвид принципите на устойчивостта могат да се направят следните заключения: (1) да реализира оптималното използване на ресурсите на околната среда, което представлява ключов елемент в развитието на туризма, поддържайки екологичното равновесие и спомагайки за съхраняване на природното наследство и на биоразнообразието; (2) да уважава социално-културна идентичност на приемащите общности и да опазва културното наследство, традиционните ценности и да допринася за межкултурното разбирателство и толерантност и (3) да осигури устойчиви за дълъг период от време дейности, които да носят социално-икономически ползи, справедливо разпределени между всички участници, включително и стабилна база за наемане, възможности за печалба и социални услуги за приемащата общност, подпомагайки изкореняването на бедността⁵.

На тази база се представят някои устойчиви практики. Според данни над три четвърти от предприятията (77%) са въвели практики за намаляване на влиянието си над околната среда. Предприятията от Австралия, Азия и Северна Америка по-често имат екологични практики (84%), докато в Европа дялът спада до 73%⁶. Туристическата индустрия в Европейския съюз допринася почти 3,7% от брутния вътрешен продукт, с около 1,8 милиона предприятия, за които работят 5% от общата работна сила (приблизително 11,3 милиона работни места). Също така, туризмът косвено създава около 10% от БВП на Европейския съюз и ангажира около 11% от работната сила.

В настоящия доклад се представят някои реални примери за устойчив туризъм и опити, които доказват, че устойчивото бъдеще е напълно възможно. Това са нови „светлини“ за устойчив туризъм. Така например сертифициран през 2013г. като „Градска дестинация на биосферата“, който се присъжда от Института за Отговорен туризъм (ITR) и се подкрепя от ЮНЕСКО, градът Хихон се превръща в един от най-добрите примери за устойчив туризъм през 2017г⁷. След подновяването на сертификата си за устойчивост и благодарение на силното си участие като туристически регион „Хихон“ и разработването на маркетингов план с цел популяризиране на града по отношение на отговорния туризъм, градът продължава да се позиционира като град свързан с устойчив и отговорен туризъм. Широката култура, цялостната грижа за околната среда, високото качество на живот и туристически

⁵ <https://eurekainstitute.eu/tourist/images/Inf-materials/Narachnik.pdf>

⁶ <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2016/europeanunionlcu2016.pdf>

⁷ <https://www.biospheretourism.com/en/blog/17-sustainable-tourism-examples-for-this-2017/2>

модел, са фокусирани върху удовлетвореността на посетителите на града. Това са силни страни, които превръщат град Хихон в „Градска дестинация на биосферата“. По отношение на отговорността към околната среда, повече от 85% от общината са селски райони. Във връзка с културата и традициите, Хихон е град, който популяризира своите ценности чрез многобройни дейности и музеи, които позволяват на посетители и туристи да „преживяват“ историята на града и местните обичаи. Вземайки предвид и социалната отговорност, Хихон периодически разработва различни програми за насърчаване на икономическата активност, създаване на все повече работни места и устойчиво развитие. Градът е награден за най-добра дестинация за качество на туризма през 2012г. от Министерството на промишлеността, енергетиката и туризма на Испания. Това дава основание да се твърди, че градът е отличителен по отношение на качеството.

Друг пример и лидер в прилагането на нови технологии и подходящи практики в областта на устойчивостта е т.нар “BIOHOTEL-COLUMBIA” в Южна Америка. Отначалото докряя си той е проектиран с най-строгите стандарти за устойчиво строителство. Благодарение на философията, която включва не само устойчива инфраструктура, но и процес по придобиване на екологично ефективни доставчици и доставки на международния пазар, хотелът притежава LEED сертификат за устойчива конструкция.

Модел на устойчив хотел намиращ се в биосферен резерват „Дана“ (Йордания). „Feunan Ecolodge“ е първият хотел асоцииращ се с екотуризм в Йордания. Собственост е на Кралското дружество за опазване на околната среда (RSCN). “Feunan Ecolodge” интегрира опазването и социално-икономическото развитие, като същевременно оказва минимално въздействие върху околната среда и предлага устойчив туризм. Данни сочат, че това е хотел със 100% възобновяема енергия. Печели редица награди свързани с устойчивостта и е един от 25-те екологични и устойчиви хотели в „National Geographic“ през 2013 г.

Заклучение

След представянето на практики в областта на устойчивия туризм следва да се направи заключение, че в крайна сметка устойчивото развитие на туризма изисква съзнателна намеса на всички участващи, както и на някои важни политически лидери, за да се осигури широко участие и гарантира истински консенсус. Постигането на устойчив туризм е непрекъснат процес, който изисква постоянно наблюдение на въздействията и въвеждане коригиращи и превантивни мерки, когато това е необходимо. Устойчивият туризм също така трябва да поддържа високо ниво на удовлетвореност у туриста и да му осигури незабравимо преживяване, повишаване осведомеността му по въпросите на устойчивото развитие и насърчаване на практиките в устойчивия туризм.

Устойчивото развитие включва постоянството, което означава, че устойчивият туризм изисква оптимално използване на ресурсите (включително биологичното разнообразие), минимизиране на отрицателното икономическо, социално-културно и екологично въздействие, максимизиране ползите за местните общности, националните икономики и за опазване на природата. Като естествена последица, устойчивостта се отнася и до управленските структури, необходими за изпълнението на тези цели, които са изключително важни в настоящия контекст.

Цел на постигането на един устойчив туризм трябва да бъде подчинена на националните и регионални планове за икономическо и социално развитие. Тези действия могат да обхващат икономически цели (повишаване на доходите, разнообразяване и интегриране дейности, контрола, зонироване на развитието), социални цели (преодоляване на бедността и неравномерното разпределение на доходите, опазване на местното социално-културно наследство, участие на местните общности) или екологични цели (защита

функциите на екосистемата, опазването и устойчивото използване на биологичното разнообразие).

Използвана литература

1. Bramwell, B. and Lane, B. (1993) Sustainable tourism: An evolving global approach? *Journal of Sustainable Tourism* 1 (1), 1–5.
2. Butler, R.W. (1999b) Sustainable tourism: A state-of-the-art review. *Tourism Geographies* 1 (1), 7–25.
3. Butler, R. 1991. Alternative Tourism: Pious Hope or Trojan Horse, *Journal of travel research*.
4. Murphy, P. E. 1985. *Tourism: A Community Approach*. London: Methuen. ——. 1992. Data Gathering of Community-Oriented Tourism Planning: A Case Study of Vancouver Island, British Columbia. *Leisure Studies* 12(1): 65–79. Murphy, P. E., and M. Pritchard. 1997. Destination Price-Value Perceptions: An Examination of Origin and Seasonal Influences. *Journal of Travel Research* 35(3): 16–22.
5. Page, S.J. and Dowling, R.K. (2002) *Ecotourism*. Harlow: Prentice Hall
6. Porter, M. E. 1991. Essay—America's Green Strategy. *Scientific American* 264(3)
7. Prosser, R. (1994) Societal change and the growth in alternative tourism. In E. Cater and G. Lowman (eds) *Ecotourism: A Sustainable Option?* (pp. 19–37). Chichester: John Wiley. Rosenow, J.E. and Pulsipher, G.L. (1979) *Tourism: The Good, the Bad, and the Ugly*. Lincoln, NE: Media Productions and Marketing.
8. Swarbrooke, J. 1999. *Sustainable Tourism Management*. Wallingford, U.K.: CAB International.
9. Wight, P.A. 1997. Sustainability, Profitability and Ecotourism Markets: What Are They and How Do They Relate? Paper presented at an International Conference on Central and Eastern Europe, September 22–23, 1997. Parnu, Estonia.
10. WTO (2001) The concept of sustainable tourism. On WWW at <http://www.worldtourism.org/sustainable/concepts.htm>. Accessed 24.3.02.
11. <http://www.greentourism.eu/bg/Post/Name/SustainableTourism>
12. <https://eurekainstitute.eu/tourist/images/Inf-materials/Narachnik.pdf>
13. <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2016/europeanunionlcu2016.pdf>
14. <https://sdt.unwto.org/sites/all/files/docpdf/climate2008.pdf>
15. <https://www.biospheretourism.com/en/blog/17-sustainable-tourism-examples-for-this-2017/2>

За контакти

Михаела Христова, докторант
Икономически университет - Варна
mihaela_hristova@ue-varna.bg